

Bereményi Géza sorsunk rejtett összefüggéseiről

Életünk két síkon halad előre. Egyfelől átéljük, másfelől megpróbáljuk megérteni. Utóbbi híján ugyanis aligha teremthetjük meg a magunk identitását. Már Szókratész úgy látta, hogy önelemzés nélkül nem érdemes élni, s Heideggertől Ricoeuron át Taylorig számos nagy modern gondolkodó képviseli a nézetet: csak a szembenézés vezethet el valódi énhez és hiteles élethez.

Az önkeresés egyik legmagasabb foka az irodalom. Az igazi olvasó is önmagát igyekszik megtalálni, az írónak pedig valószínűleg sorskérdés, hogy ne hulljon ki az időből, ami történik vele. Kétségtelenül így van ezzel Bereményi Géza is, aki már eddig is sok mindent alkotásaiba épített életéből, kivált gyermek és ifjúkorából. Emlékei azonban eddig szétagoltan és egy másik világba helyezve léteztek. Most, íme, itt vannak egyetlen könyvben: a Magyar Copperfieldben. Terjedelmes mű ez a maga 636 oldalával, de szinte egy lélegzetre elolvasható. Tanulságos történetek, érdekes emberek bilincselik magukhoz figyelmünket, s mivel a mű nyelvében nincs semmiféle keresettség, trendi önreflexió, akadály nélkül adhatjuk át magunkat neki.

Találó címe a szerző egyik legkedvesebb könyvére, Dickens David Copperfield című regényére utal, amelyet tízévesen olvasott először, s a főhős sorsában tüstént magára ismert. Nem véletlenül. Az ő életében is az anya új házassága rombolja szét a gyermekkor idilljét, s végül neki is sikerül kiszabadulnia a nevelőapa kezei közül. Emellett az angol író alkotása is erőteljesen önéletrajzi fogantatású, s a történetet ott is egyes szám első személyben mondja el az elbeszélő.

Mi a műfaja? Ahogy a kötetbe nyomtatták: életregény? Úgy gondolom, igen. Egy fikciós világot, regényszerű univerzumot épít föl ugyanis, amely egyik interjúja szerint még magát az író is meglepte. Az alapul szolgáló valós életesemények és a valóságos nevükkel is azonosítható szereplők ugyan az emlékirattal és a vallomással is összekapcsolják a könyvet, ám az anyag a művészi alakítás során lélektani és társadalmi regénnyé kerekedik. Olyan önéletrajzi alkotássá, amely tényszerűleg helytálló, ám szimbolikus jelentéssel is bír. Innen nézve a Magyar Copperfield azt a hagyományt folytatja, amely Szent Ágostonnal kezdődött, később pedig olyan klasszikus alkotások fémjelzik, mint Goethe és Rousseau műve (Költészet és valóság, Vallomások) vagy Márai Sándor Egy polgár vallomásai.

Miközben az elbeszélő feltárja, a nyelvben újrateremti életét, más megvilágításba kerül a korszak és egyúttal a maga sorsa is: a múltjában feltáruló lehetőségek átformálják önazonosságát. „Tehát így érdemes írni. Szinte találomra haladva, mert akkor jönnek maguktól szinte, a belsejüket feltárva, egymás után a szavak, **és ha az író nem gondolja ki előre, merre fog haladni, még önmagában is felfedezheti a váratlan elmélyüléseket**

.(...) Hogy az, aki nem is tudja pontosan, merre halad, az talál rá a saját stílusára.” – olvassuk emitt. (303. oldal) Amott meg ezt (a kiemelések az enyémekek – H. K.): „Csak

az erősen megmaradtak

a fontosak. És az erősen megmaradtak nem véletlenül vésődtek belém. Hanem azért, mert azok

egy egész időszak lényege

És sorba állítva nemcsak szellemkép lehet belőlük, hanem sűrítőmény, a korszak piszkos lelke

.” (389. oldal)

A Magyar Copperfield cselekménye 18 esztendő fölött indul: 1946. január 25-én a szerző születésével indul, és 1964 nyarán fejeződik be, amikor bevonul katonának. Az események időrendben követik egymást, ám a kronologikus elrendezést sűrűn keresztezi egy érzelmi-tematikusan. A történeteket sokszor nem a mechanikus, hanem az önkéntelen emlékezet kapcsolja össze; a múltbeli emlékek gyakran egymásra rétegződnek, és természetesen 1964 utániakkal is kiegészülnek. „És most valami azt súgja nekem, már megint ne tartsam be az időrendet, pedig feltett szándékom volt, hogy lépésről lépésre haladok az írással” – érzékelteti

pl. ez a kommentár is, hogy a szerzői szándékot más irányba terelheti a szöveg áramlása.

Az elbeszélő Vetró Gézának születik. Mivel édesapja elhagyja őket, hatéves koráig piacozó anyai nagyszülei nevelik a Teleki tér 9. szoba-konyhás lakásában, ahol összesen 10 ilyen hajlék van. Igazi idill az első hat év. Az udvarban mindenki szereti. Még a 74%-os hadirokkant, Nagy Zsigmond is megkedveli, s gyakran elviszi a Kerepesi-temetőbe Jókai, Kossuth, Görgey sírjához. Értékelik, ha produkálja magát a lakók előtt. Nagyanyja, Román Róza Istenhez vezeti el, nagyapja, Bereményi Sándor óvatos önvédelemre neveli; élettörténetét is elmeséli neki. A nála egy évvel fiatalabb Vali már erotikus kíváncsiságát is felébreszti.

A gyermekkor idillje 1952-ben ér véget, amikor édesanyja férjhez megy dr. Rozner István sebészhez (később fogorvos lesz). Magukhoz veszik, s már így kezdi az iskolát a Vetróból Roznerré lett Géza. Anyagilag emelkednek – jelzik a költözések is, ám Géza és „Apuka” viszonya egyre tarthatatlanabb. Rozner doktor szigorral, rendszeres veréssel kívánja „jó útra” téríteni mostohafiát... Végül a gyermek fellázad. Immár kamaszként az 1962-es tanévzáró napján, amikor „Apuka” újra meg akarja verni – leüti kínzóját. Ezt követően szabadnak érzi magát. „Egy csapásra a magamé lettem...” – olvassuk.

A családban történetekkel párhuzamosan más, főként iskolai élmények is megjelennek. Az Apáczaiba jár felső tagozatra, és itt kezdi a gimnáziumot is. Sok minden ismerős itt a Megáll az idő című filmből (pl. tánciskola, pornóképek, Rajnák, osztályfőnök, Szukits Magda). A hétvégéket nagyszüleinél tölti, még kiskamaszként itt ismeri meg a testi szerelmet (A két Vali). 1956 megrendítő élmény számára. Október 25-én közvetlenül a sortűz után a Kossuth téren jár, később tanúja, amint a Rákóczi úton szétkergeti a gyülekezőket egy orosz tiszt.

„Apukától” immár térben is elszakadva a pápai Türr István Gimnáziumban végzi a középiskola utolsó két évét. Elismert tanuló. Az Irodalmi Önképzőkör diákelnöke, kitűnőre érettségizik. Irodalomból országos tanulmányi versenyt nyer, ezért felvételi nélkül kerülhet az ELTE magyar-olasz szakára. Négy pápai pedagógust emel ki a mű: kollégiumi tanárát, a Csicsát (Szabó István), osztályfőnökét, Nagy Sz. Sándort, történelemtanárát, Varju Dezsőt és az igazgatót, Galántai Istvánt. Utóbbi kiáll mellette, amikor a Balatonnál csövezve a rendőrség őrizetbe veszi. Osztályfőnöke ösztönzésére választja a magyar-olasz szakot barátjával, Galántai Ambrussal együtt.

Az 1963-as balatoni élmények nagy teret kapnak az alkotásban, s külön fejezet szól 1963 szilveszteréről, amikor már érezni lehetett a feszültség oldódását (Papírtrombiták).

A házibuli egyik beszélgetése a jövő kilátásaira is utal. Az 56-ban elítélt, de már rehabilitált Tibor szerint két út áll előtte: vagy „kisfiú” marad, s akkor karriert csinálhat, vagy átmegy „ötperces zsenibe”, azaz lázad, majd az alkoholnál köt ki...

A narrátor auktorálisan viselkedik, azaz gyakran kommentálja az eseményeket. E reflexiók is kiemelik az E/1-ben írt epikus művekre általában is jellemző kettős perspektívát: az eseményeket egyszerre látjuk az elbeszélt én és az elbeszélő (a gyermek, illetve a felnőtt) szemével. A két nézőpont olykor szétválik, máskor találkozik, sokszor egy-egy visszatérő gesztus vagy szó teremt meghitt kapcsolatot közöttük. Ilyen például a nagyapa sűrűn felbukkanó tanítása (Csak KAMPÁNYBA ne keveredj!) vagy az aranyosan sokszor emlegetett „fejek” megnevezés a balatoni nyárról szóló fejezetben. Irónia és nosztalgia ölelkezik ilyenkor össze; egyszerre érezzük itt meg az idealista ifjút és a szkeptikus felnőttet – sorsunk sokarcúságát.

Az elbeszélő elszórt megjegyzései hírt hoznak ars poeticájáról is. „Az írás első számú feltétele, hogy az ember elfogadja önmagát” – húzza alá egy számla hátoldalára írt, régóta őrzött feljegyzés, hogy csak a kíméletlen szembenézés vezethet el a művészi igazsághoz (241. oldal). A művészi igazsághoz, amely mindig mély és összetett, hiszen „a valódi, ami igaz, az sosem olyan vékony, mint a légből kapott hazugság. Mert egy egész korszak világa vastagítja meg, kényszerek összevisszasága a benne szereplők következtetlenségeit.” (161-162. oldal) Jelentéssugallatának erejét a műben megtestesülő teremtett világ hitelessége biztosíthatja: „az eleven forma belső erejét az bizonyítja, hogy mennyi mindent képes magába felvenni, azt finomítani, magához hasonítani anélkül, hogy bizonytalanná válna.” (274. oldal)

Lélektani-nevelési regényként a könyv egy félárva fiú szocializációját rajzolja meg, aki apai példa híján nincs könnyű helyzetben. Más-más mintát közvetít számára nagyanyja, nagyapja, és a többiek, de szeretet veszi körül. „Apuka” megjelenésével fordulat jön. Számára idegen szerepet akarnak rákényszeríteni, a „jó kisfiút”, aminek nem tud és nem is akar megfelelni. Tíz év után föllázad, megveri zsarnokát, a saját kezébe veszi sorsát. A pápai Türr Gimnáziumban már kiváló diák, s a legjobb úton van ahhoz, hogy megtalálja önmagát.

Hogyan jut ide? Egyetemesen: Mi irányítja a sorsunkat? A körülmények? Mi magunk? Vagy rejtélyes, titokzatos erők? – ezek a kérdések állnak a Magyar Copperfield középpontjában. Egyértelmű választ természetesen nem kapunk rájuk. Az elbeszélt énnek nincs „életprogramja”, döntéseit jobbra nem a megfontolás, hanem a rögtönzés alakítja (pl. „Apuka” megverésekor is). E rögtönzések azonban korántsem afféle hóbortos kilengések. Ellenkezőleg. Épp a maguk

látszólagos kiszámíthatatlanságával világítanak rá sorsunk rejtett összefüggéseire. Arra, hogy életünk irányát a mélyen belénk vésődött értékek határozzák meg. Akkor is, ha nem tudatosítjuk őket.

A sorsával szembenező elbeszélőnek nincsenek egyértelmű életelvei – ám vannak kitüntetett értékei. Nem közvetlenül fogalmazza meg ezeket, hanem a mű szövetébe ágyazva ad mélységet, távlatot, művészi hitelt nekik.

Nem prédikál pl. hazaszeretetről, mégis eltéphetetlen kötelékként tekint reá. Tudjuk (s tudja ő is), haza fog térni Amerikából, hiszen aki kisgyerekkora óta őrzi Nagy Zsigmond Kerepesi-temetőben elmondott szavait, nem tehet mást: „Tudd meg te gyerek, hogy mindig van egyáru. És lesz is. Azért bukunk mi el mindig. De nem számít. Csak az számít, hogy mi ne legyünk áru. Csak hívek a szülőhazához, máskülönben áru. leszünk.” (96. oldal)

Nem beszél közvetlenül emberségről, de világosan látja, ki a hitvány és ki a derék; ki tartozik a karrierlovagok, ki a humánus emberek közé. S ösztönösen is érzi: a Rajnák és a Galántai Istvánok, az „Apukák” és a Nagy Zsigmondok között választania kell. Ő pedig (holott tudja, hova vezethet, hiszen látta a Parlament előtt heverő holttesteket) a jó oldalra áll. Akkor is, ha a vesztesek közé kerül. Hogy is indul az első verse? „Inkább mégis a vesztesek/ Kik sose láttak egyebet/ Csak győzelmet, ami verve lett/ Csak győzelmet, ami füstbe ment/ S fent lakja most az eget.” (383. oldal)

A főszereplő sorsa a befejezésben is nyitott marad. Még hozzá több irányban. Tibor szavai ugyanis leegyszerűsítik a lehetőségeket. Ő mindössze két alternatívát lát (ötperces, kiábrándult hős vagy karrier), de a mű egésze azt sugallja: nem csupán ez a két szélsőség létezik. Ezt sejteti az utolsó fejezetek derűlátóbb társadalomrajza is: „Néhány év óta magánszemély is vásárolhatott gépkocsit magának, és használhatta is. Ez egyike volt a korabeli lakosságot békítő könnyítéseknek. És az emberek is megváltoztak, anélkül hogy észrevették volna. Lazábbak lettek, színesebben öltözködtek, kezdték észrevenni egymást...” (480. oldal) S még inkább ezt húzza alá a mű egyik kulcsmotívuma, amely sorsunk nyitottságára, a sorsalakítás lehetőségeire és felelősségére figyelmeztet. „Mert létezhet ideiglenes egész élet, amiben minden csak átmeneti.” (634)

Ha a posztmodern nem irodalmi divatnak, hanem korszerű emberi és nemzeti lelkiismeret-vizsgálatnak tartjuk, akkor a Magyar Copperfield kétségtelenül az utóbbi esztendő egyik legmélyebb és leghitelesebb alkotása. Bereményi élete önmagában is érdekes; ahogyan

megírta: egyetemes. Kíváncsian várjuk a folytatást: az orosházi katonaélményekről és az ELTE bölcsészkarán eltöltött öt évről szóló második kötetet.

(Magvető Könyvkiadó. Budapest, 2020)

Hauber Károly